

KIS-617 – Al. Leib er brederouriezh

(GE – 30 01 99)

Unan eus diaesterioù ar Brederouriezh eo komz eus ar c'horf. Rak emañ en daou du war un dro : ar c'horf eo a gomz hag eus ar c'horf e komz. *Amduegezh*¹ a adkaver en andonioù an devezout, anat he merk endeo war ar yezhadur : ur c'horf ez on, ur c'horf 'm eus, orin ar geveneped etre *bout* ha *kaout*, orin o nesañvded ivez, testeniet e brezhoneg gant arver an un verb : ur c'horf ez *eus* ac'hanon, ur c'horf 'm *eus*, kevarallded an diarselloù direet d'an diforc'h etre ur genitiv hag un dativ.

Hevelep amduegezh ne zeuas da zanvez preder nemet en 20^t kantved, dre ar brederourion alaman, HUSSERL da gentañ. Abaoe ar Grennamzer avat e oa bet stuziet an atil gant ar gevrinaded, an deologourion hag an ezoterourion. Etre degasadennoù all, e voe amdroet ganto an troc'h etre korf (*Körper*) ha spered (*Geist*) en un ere nesaek etre « korf »² (*Leib*) hag ene (*Seele*). Dre berzh o levezon moarvat e vez arveret *Leib* war ar pemdez en ur bern bommoù idiomatek.

“En alamaneg boasañ, Leib a arouez ar c'hof pe ar grozh : da dest, bommoù evel « nichts im Leibe haben » (diarlenn : ‘na gaout netra en e gof’, eleze bezañ naonek), « gesegneten Leibes sein » (‘bezañ barr e gof’, eleze bezañ dougerez) pe c'hoazh, « der Mutterleib » (ar mammog). Ent hollekoc'h, e tenn Leib da gement a sell ouzh mezonded ar c'horf en he nesañ d'ar beved : « harten Leib haben » (bezañ kalet e gof, e gorf, bezañ goustivet), pe d'ar skiantennoù : « am ganzen Leibe zittern » (krenañ gant

¹ Luniet e voe an termen-mañ e 1978 : “*Amduek* a arveran amañ er ster resis roet d'ar galleg *ambigu* gant aozerion 'zo (gestaltourion, Merleau-Ponty, Simone de Beauvoir, h.a.) [...]. *Amduek* eo ar c'horf dre ma 'z eo war un dro gweler ha gwelet, kalvezer ha kalvezad, h.a. Heñvel dra, d'an ampoent ma eztaolan, an arouezioù eztaolet zo va c'horf c'hoazh ha korfoù estren o talañ ouzhin endeo ; e kement ma 'z int va c'horf ez int dremm va errizhoù c'hoazh ha freuz va errizhoù endeo — evel gouezidi aet d'ar sevenadur o treiñ ouzh o bro c'henidik.” (*Emsav* 126, p. 20, n. 18.)

² Betek gouzout, hervez ar c'hemeradur e roan lies kevatal brezhonek da Al. *Leib* ; amañ e talvez an daouankoù da ziforc'hiñ *Leib* (« korf ») diouzh *Körper* (korf).

e holl izili). A du 'rall, e kaver Leib e-barzh troiennoù o venegiñ an ene (Seele) pe ar galon (Herz) : « kein Herz im Leib haben » (hep kalon en e greiz) ; « mit Leibe und Seele » (a-greiz kalon, a-nerzh ene) ; « jemandem mit Leib und Seele ergeben sein » (bezañ emroet da unan bennak a gorf hag a ene). Kement-se a ro da glevout emañ Leib nes da zomani an haeziñ er ster ledanañ, ha pa ve ar gantaezezh pe ar skiantennezh, a-raok nep diskalf, e pep doare, etre kantouezañ ha kantaenzañ.»

“Dans la langue allemande la plus courante, *Leib* désigne le ventre ou le sein : des expressions comme « *nichts im Leibe haben* » (n'avoir rien dans le ventre), « *gesegneten Leibes sein* » (être enceinte) ou encore, « *der Mutterleib* » en témoignent. Plus généralement, *Leib* correspond à tout ce qui touche à l'intimité corporelle, dans ce qu'elle peut avoir de plus vital : « *harten Leib haben* » (être constipé), ou de plus sensoriel : « *am ganzen Leibe zittern* » (trembler de tout son corps). Par ailleurs, *Leib* est pris dans des expressions qui mentionnent l'âme (*Seele*) ou le cœur (*Herz*) : « *kein Herz im Leib haben* » (n'avoir pas de cœur), « *mit Leibe und Seele* » (de tout son cœur, ou bien corps et âme), « *jemandem mit Leib und Seele ergeben sein* » (être dévoué à quelqu'un corps et âme). Tout ceci laisse pressentir une proximité du *Leib* avec le domaine du « sentir » au sens le plus large, qu'il s'agisse de l'affectif ou du sensoriel, avant toute bifurcation, en tout état de cause, entre sensation et sentiment.” (Natalie DEPRAZ, “La traduction de *Leib* : une *crux phaenomenologica*”, *Études Phénoménologiques*, Louvain-la-Neuve, 1997, n° 26, p. 91.)

Istor an alamaneg a ziskouez edo en hentyezh ar bonvezriad lañsus da zispakadur hevelep luniad dezevout : ereoù gerdarzhel strizh zo etre *Leib* ha *leben* "bevañ" hag etre *Leib* ha *bleiben* "chom, kaout bod"¹.

“Hevelep kensteriegezh etre *Leib* ha *Leben* a adkaver e troiennoù idiomatek hogos arunderc'hat : « *bei lebendigem Leibe verbrannt werden* » (bezañ losket ent vev), « *Leib und Leben einsetzen* » (brokañ e vuhez), « *das ist er, wie er liebt und lebt* » (eñ eo, heñvel buhez). Gant gerioù all, an tal *Leib* eus ar c'horf zo e dal niñvek ha bev ; e dal anniñv eo hini al *Leiche* pe al *Leichnam* (Sz. corpse), an anniñvaat anezhañ adalek e ampar bev : ar c'helan. Evit e dal bet anniñv a-viskoazh eo hini

¹ *Deutsches Wörterbuch* gant J. & W. GRIMM, München, 1984, t. 12, p. 397 (v° *Leben*), in Natalie DEPRAZ, *op. cit.*, p. 91. En ur par amezek, menegomp an ereoù gerdarzhel a zo etre Br. *bout* ha *bod*, etre *bev* ha *bed*.

ar Körper e ster hollekañ ar c'horf fizikel ha danvezel. Er c'hemeradur-se e komzer eus ar c'horfoù en Alvezoniez, ken eus korf neñvel (Himmelskörper) ar vedoniezh aristotelek, ken eus rannig (Körperchen) ar Fizik pementadel. Ober a reer gant Körper a-zivout an den da lakaat a-wel al luniadezh vevedel, ar genezh pe an temz (Körperanlage pe Körperbeschaffenheit), ar c'horfadur pe ar gorfegzh (Körperbau), an dalc'h, an emstumm, an neuz korf (Körperhaltung), e berr ar c'hefluniadur diasavel hag arc'hwelel pe gementadel strizh eus ar c'horf (Körpergewicht, -größe, -kraft).”

“L'on retrouve cette communauté de sens entre *Leib* et *Leben* dans nombre d'expressions idiomatiques quasiment tautologiques : « *bei lebendigem Leibe verbrannt werden* » (être brûlé vif), « *Leib und Leben einsetzen* » (risquer sa vie), « *das ist er, wie er lebt und lebt* » (c'est lui tout craché). En d'autres termes, la face *Leib* du corps est sa face vitale et vive ; sa face inerte est celle de la *Leiche* ou du *Leichnam* (corpse en anglais), son devenir-inerte depuis sa dimension vive : le cadavre. Sa face toujours déjà inerte est quant à elle celle du *Körper*, qui possède le sens très général du corps solide, physique et matériel, que ce soit le corps céleste (*Himmelskörper*) de la cosmologie aristotélicienne ou bien le corpuscule (*Körperchen*) de la physique quantique. Lorsque *Körper* intervient dans un contexte humain, c'est pour y souligner la structure organique, la constitution ou la complexion (*Körperanlage* ou *Körperbeschaffenheit*), la stature ou la conformation (*Körperbau*), le port, la tenue ou le maintien (*Körperhaltung*), en tout état de cause, la configuration statique et strictement fonctionnelle ou quantifiable du corps (*Körpergewicht, -größe, -kraft*).” (Natalie DEPRAZ, *op. cit.*, pp. 92-93.)

O tont da dermen prederouriezh, ez emgavas *Leib* savlec'hiet a-gevenep da *Körper*, a-genyev gant *Seele* (ene). E se, en derc'helouriezh alaman edo ereet ouzh ar *Subjekt* intentet evel gouzrec'h kantouezel pe drehontel. KANT en e *Opus posthumus* a rae eus al *Leib* un desaveladur a-gentouez eus ar gouzrec'h hag evit FICHTE e oa e zanvezegzh ur furm a-gentouez tralen eus an emgenskiant¹. HEGEL a arboueze al *Leib* e kement ha desavelus d'an hinienned. SCHOPENHAUER en despize evel ergorenn gentizhek hag a wele ennañ ar *Willensorgan* (organ ar youl). Diouzh e du,

¹ A-zivout arver an termen-mañ, sl. KIS-469, La-10, p. 248, n. 3.

NIETZSCHE a roe al *Leib* evel ar “poell bras”¹ ha betek evel pennaenn hononiel hag ac'honiel pep reizadelezh ha pep damkanelezh.

Keñverioù al *Leib* ouzh ar *Subjekt* intentet evel gouzrec'h a emgavas astennet d'ar *Subjekt* intentet evel dangor e ster ar Vredoniezh². E se e kemeras al *Leib* e lec'h evel unan eus bleinoù an daouelezh korf-ene dindan ar furm *Leib-Seele*. E ser hevelep koublad e fellas da vredoniourion 'zo ober anv a gensturbed etre diabarzh bredel (*Innenseite*) ha diavaez kreudel (*Außenseite*) dre o c'hevenebiñ evel daou arvez eus an un gwerc'helezh (*selbe Wirklichkeit*) (FECHNER), pe dre lakaat etrezo un diforc'h arc'hwelel (AVENARIUS), pe c'hoazh dre naouusteriñ ar bred evel youlelezh (WUNDT). Aozourion all, oc'h ober eus bred ha kreud solwezioù keflenat, a arlakaet etrezo ur c'henetrewezhiañ (*Wechselwirkung*) o pourchas da bep hini e spesadelezh en emfram a amparont³.

E hevelep kemperzh e krogas HUSSERL da brederouriañ. En e zia-raog e kave diouzh un tu dehentadurioù derc'helour KANT, FICHTE, HEGEL, SCHOPENHAUER, NIETZSCHE o savlec'hiañ al *Leib* e-keñver ar me trehontel, an emgenskiant, an hiniennaat, ar youl, ar poell, diouzh an tu all arlakadennoù kantouezel daouelour ar vredoniourion usvenegat hag ivez dodadurioù ERDMANN⁴ ha LIPPS⁵.

“Diouzh hemañ [LIPPS] e talc'h [HUSSERL] ur c'hudennadur a 'r c'hefaeziñ (Einfühlung) gwriziennet er perzhiañ kentizhek dre an haeziñ e trivliadoù ha luskadoù an amgen, kudennadur na lez ket hep dezvarn a hent all, endra zistaol war un dro arlakadenn ragenep an treren diwar

¹ “Ar c'horf a zo anezhañ ur poell bras, ul liester gant Ur ster, ur brezel hag ur peoc'h, ur c'hre hag ur mesaer” (NIETZSCHE, *Also sprach Zarathustra*, “Von den Verächtern des Leibes”, tr. br. Alan HEUSSAFF, *Evel-se e komze Zarathoustra*, “A-zivout disprizerion ar c'horf”, *Preder* 35-36, 1962, p. 31).

² HEIDEGGER a zeskriv rikladur ster *subiectum* o vont betek an “eilpennadur eus ster ar gerioù *subiectum* hag *obiectum*” e *Die Frage nach dem Ding*, pp. 80 hh., sl. KIS-584, La-12, pp. 128 hh., pp. 130-133 & 138-139 pergen.

³ H. BUSSE, *Die Wechselwirkung zwischen Leib und Seele und das Gesetz der Erhaltung der Energie* (Kenetrewezhiañ ar c'hreud hag ar bred ha saveleñn kevandalc'h ar gremm), 1900 ; C. STUMPF, *Leib und Seele*, 1903.

⁴ B. ERDMANN, *Wissenschaftliche Hauptproblem über Seele und Leib* (Pennañ kudennoù skiantel o tennañ d'an ene ha d'ar “c'horf”), 1907, o todiñ ez anavezet mezzonelezh an amgen war-eeun dre an haeziñ e ser ur meni kendeuziñ bredel.

⁵ Th. LIPPS, *Grundzüge der Ästhetik* (Elfennoù diazez an Estetik), 1903. Gwell e kavan derc'hel an anvad etrevroadel dre ma tenn *Ästhetik* LIPPS ken d'an haeziñ, ken d'ar gened ; war se, sl. KIS-593, La-12, pp. 210 hh., pp. 214-215 pergen.

leteñveliezh¹ a zo hini B. ERDMANN. Ar c'hefaeziñ huserlek a emzistrob diouzh an daou zevezadur-se e kement ma 'z eus anezhañ un arlakadenn a 'n erzalc'hiñ², na kendeuzadel, na trereadel, met oc'h amplegañ ur c'hantvout kreudel andoniek, diazezus e unan, en urzh an anadiñ, d'an degantvout³ erzalc'hel eus buhezadur bred an amgen.”

“De ce dernier [LIPPS], il [HUSSERL] retient une problématique de l'empathie (*Einfühlung*) enracinée dans le partage esthésiologique *immédiat* des sentiments et des mouvements d'autrui, qu'il soumet d'ailleurs à la critique en refusant, sur l'autre bord, la théorie de l'inférence analogique de B. ERDMANN. L'empathie husserlienne se dégage de ces deux interprétations en tant que théorie de l'aperception, ni fusionnelle, ni inférentielle, mais supposant une présentation corporelle première, elle-même fondatrice, dans l'ordre de l'apparaître, de l'appréhension aperceptive du vécu psychique d'autrui.” (Natalie DEPRAZ, *op. cit.*, p. 95.)

Natalie DEPRAZ, er studienn ma harpan evit sevel an notenn-mañ, goude brastresañ lec'h al *Leib* en istor ar brederouriezh adalek derou an 19^t kantved betek HUSSERL, a stag gant un enklask all : penaos e vez troet e galleg *Leib* hag e zevedoù. Dre zaou abeg e vo spletus dimp he heuliañ en he dehentadur : da gentañ, peogwir ez eo an treiñ un doare da sklerijennañ termenoù ar yezh kein ha da gas pelloc'h dre ar yezh tal an holc'h a zisoc'has ganto ; d'an eil, peogwir ne oufe ar brederouriezh ober he c'hammedoù kentañ e brezhoneg hep skor al labourioù renet kantvedoù pad gant krouerion ar brederouriezh en alamaneg hag e galleg.

O kemer da vonveziad an hêrezh ken eus an derc'helourion, ken eus ar vredenourion, en deus HUSSERL digoret ur remzad nevez da Al. *Leib* ; gant ar remzad-se hepken e pled Natalie DEPRAZ hag en Anadennoniezh e chom kantet he imbours'h. Ambrougomp hi enta en ensell a ra eus ar c'hevatalioù da Al. *Leib* boaziet gant an anadennonourion c'hallek.

¹ Sl. KIS-091 – Gl. **inférence, induction, déduction**, La-05, pp. 64-67, p. 64 pergen. An *treren* (Al. *Inferieren, Inferenz*, Gl. *inférence, illation*) kentizhek (pe *dihanteradec*) zo, a-berzh ar gouzrec'h, denaout ster realezh an hentez dre al leteñveliezh anezhi ouzh e realezh e unan.

² Sl. “KIS-469 – Gl. **perception, aperception, appréhension**, La-10, pp. 247 hh., pp. 247-252 pergen.

³ Sl. KIS-576 – Al. **Retention, Protention** e preder Husserl, La-12, pp. 78 hh., pp. 80-81 pergen.

CORPS VÉCU

Dindan levezon labourioù BIEMEL war al *Lebenswelt* (Br. *buhezved*)¹ ez eo bet troet Al. *Leib* dre Gl. *corps vécu*. Evel a ouzer, ar pennanor *vivre* ha dreist-holl an adanor *vécu* zo bet pennanvaet evit deouezañ *Erleben* ; gant *Erlebnis* e klot peurliesañ *expérience vécue* — evit treiñ ar verb *erleben* avat e voe kinniget *expérimenter*, gwall forc'hellek, pe *éprouver*, gwall zispis, pezh a zegasas aozerion 'zo da c'hoveliañ ur Gl. *expérencer* dre blakañ diwar Sz. *to experience* ; merkomp ez arver Natalie DEPRAZ Gl. *(le) vivre, expérience* (Al. *Erleben*), Gl. *(les) vécus* (Al. *Erlebnisse*). Deuet eo kemeradurioù prederel Al. *erleben* (Gl. *vivre* trazeat) hag *Erlebnis* da anezañ e steriegezh Gl. *vécu* aa. & g. Evel a ouzer c'hoazh, e reomp gant Br. *buhezañ* a-dal da Al. *erleben* hag *Erleben*, gant Br. *buhezad, buhezadur* a-dal da Al. *Erlebnis*. Kevatal Gl. *corps vécu* a ve Br. *korf buhez*.

“Ar buhezañ ez eo al Leib an douger andoniek anezhañ n'eo ket ur c'hantouezañ da gentañ penn. Bez' ez eo ur buhezañ ragergorel, ragambredel zoken, na vuk ket, e kement ha henn, ouzh an ergorennoù bed, nemet en deus da zodenn buhezadoù enmanus. Hogen ar re-mañ, o tennañ da gelañ reel² an emouezañ, zo anambredel dre bennaenn. Dre se ez eus d'al Leib un tenor war un dro dafarel (hilettek) ha loc'haezel. Loc'haezel, dre ma 'z eo ar bevañ enmanus a vez o treuziñ al Leib kement hag ar buhezañ end-eeun eus al loc'hadoù haeziñ, eleze eus an haezadoù heloc'h douget gant an organoù hag an izili diseurt ; dafarel, dre ma 'z eo lastret kerkent an haezadoù-se gant un tenor danvezel buhez, dezhañ un ampar kantaazel.”

“L'expérience (*Erleben*) dont est originellement porteur le *Leib* n'est pas premièrement une *Erfahrung*. Il s'agit d'une expérience pré-objective voire pré-intentionnelle, qui ne vise pas, comme telle, les objets du monde, mais prend pour thème les vécus (*Erlebnisse*) immanents. Or ceux-ci, participant de la sphère réelle (*reell*) de la

¹ W. BIEMEL, “Réflexions à propos des recherches husserliennes de la *Lebenswelt*”, *Tijdschrift voor Filosofie*, Leuven, 1971, n° 4, pp. 659-683, p. 660 pergen.

² Betek gouzout e ran gant Br. *reel* evit treiñ Al. *reell* er ster arbennik a ro dezhañ HUSSERL : “*Reell* a verk bepred kenaoz enmanus ar *Cogito*, eleze pe parzhiadezh an dafar (*u/lh*) en ergorañ, pe parzhiadezh an ergorañ e froud ar buhezañ. Goude an *epochv*, mard emañ an trehontus parzhiat en enmanusted, ez eo parzhiat evel arall, evel *nicht reelles Erlebnismoment* (lankad anreel ar buhezañ). Kevenep e vez enta bepred *reel* da ambredel.” (P. RICŒUR, in Edmund HUSSERL, *Idées directrices pour une phénoménologie*, Paris, Gallimard, 1950, p. 123, n. 1.)

conscience, sont par principe non-intentionnels. À ce titre, le *Leib* a une teneur à la fois hylétique et kinesthésique. Kinesthésique, parce que le vivre immanent qui traverse le *Leib* est celui-là même des mouvements sensitifs, soit des sensations mobiles que portent les différents organes et membres ; hylétique, parce que ces sensations sont d'emblée lestées d'une teneur matérielle vécue et que celle-ci se voit dotée d'une dimension affective." (Natalie DEPRAZ, id., p. 97.)

Displetoù zo evelkent, a gendalc'h an aozourez, o treiñ Al. *Leib* dre Gl. *corps vécu* ha, da gentañ, arvar un distro d'ar Vredoniezh ha pa ve d'ur Vredoniezh anadennoniel. Amkan kentañ an anadennoniezh rik (*reine Phänomenologie*) eo distremen an emzalc'h naturel (*natürliche Einstellung*) a zo hini ar skiantoù kantouezel, ar Vredoniezh en o zouez¹, dre erlec'hiañ an ego trehontel (*transzendentes Ich*) ouzh ar me kantouezel. Seul gent a se e tinac'h Natalie DEPRAZ troidigezhioù all bet kinniget evel “corps animé”, “corps vivant”, “corps organique” en askont eus an dave empleg a reont, ouzhpenn d'ar Vredoniezh, d'ar Vevoniezh.

Arzaeladus eo koulskoude an aozourez, n'eo ket en distaol a ra eus an troidigezhioù-se, hogen e dehentadur he arguzerezh. Emaomp aze war harzoù prederouriezhoù an emouezañ ez eo an Anadennoniezh ar pimpatrom anezho. Ober anv eus un “tenor dafarel (hiletek)” zo daveiñ da geal an *u{lh}*. E berr gomzoù, HUSSERL a zespiz an *u{lh}* diwar-bouez daou gevenebadur : 1° bez' ez eus anezhi an endalc'hedoù haeziñ (*Empfindungsinhalte*) ez eo ar roadennoù skiantennel — al liv, ar son, ar stok, ar bliz, al laur, an debron, an arluskoù (*Triebe*), h.a. — enmanus d'an emouezañ, a-gevenep d'al liv, d'ar son, h.a. trehontus e kement ma 'z int lankadoù anadiñ an traoù (*erscheinende dingliche Momente*) ; 2° bez' ez eus anezhi ur gwiskad eus ar buhezañ nad eo ket ambredel, hogen a vez “enaouus” (“*beseelende*”) dezhañ gwiskad an ambredañ loet dreist dezhañ e kement ma 'z eo eñ *u{lh}* (dafar, danvez, *Stoff*) o vont e dalc'h ar *morphv* (pleusk, furm, *Form*)². “Ar buhezadoù ambredañ a c'hoarvez neuze a unvezioù dre berzh ur c'hedadur ster [...]. Roadennoù an haeziñ a ya da zanvez e furmadurioù ambredel pe e kedadurioù ster a zerez disheñvel”¹. Ur poent bresk eus an Anadennoniezh, ac'hoel eus anadennoniezh HUSSERL, eo keñverioù an emouezañ gant al

¹ Sl. KIS-576, La-12, pp. 78 hh., 80-84 pergen.

² *Ideen I*, ¶ 85. “Sensuelle *u{lh}*, intentionale *morphv*” [pp. 171 hh.].

¹ “Die intentionalen Erlebnisse stehen da als Einheiten durch Sinngebung [...] Sinnliche Data geben sich als Stoffe für intentionale Formungen oder Sinngebungen verschiedener Stufe”, *Ideen I*, id., [p. 172]. Hiviziken e troin *Sinngebung* dre *kedñ ster* o reiñ da *kedñ* al lec'h a zere outañ (sl. KIS-501, La-10, pp. 397 hh.).

Leib end-eeun. Degemer ez eo an emouezañ (*Bewußtsein*) kevastenn d'ar buhezañ (*Erleben*) ned eo ket degemer ez eo kevastenn kenkoulz all d'ar bevañ (*Leben*). Kantrat eo atersiñ ha ledanoc'h n'eo ket kelc'h ar bevañ eget kelc'h ar buhezañ ; gant gerioù all, hag an *u{lh}*, despizet evel danvez enmanus an emouezañ, a spir d'ober reiz war al *Leib*. E berr, daoust hag ouzhpenn an trehontus (traoù ar bed) hag an enmanus (ar buhezadoù) ne ve ket un domani all na trehontus nag enmanus d'an emouezañ, “loet” e diagiz, e “kondon” an emouezañ hep bezañ e-maez ar bevañ — an hini a 'm eus kredet envel e lec'h all an *anemouez* (sl. KIS-381, La-09, pp. 279-281) — domani a ve piaouel d'al *Leib* end-eeun ? Ne oufed enta enporzhiañ en *anemouez* rummennoù an emouezañ evel an *u{lh}* hag ar *morphv* ; kennebeut all ne oufed, da heul an aozourez, diren al *Leib* d'ul lec'h treuzet gant “loc'hadoù haeziñ” (*mouvements sensitifs*) na diren al *Leben* d'ar “bevañ enmanus [d'an emouezañ]” (*vivre immanent*) ha nebeutoc'h c'hoazh d'ar “buhezañ end-eeun eus al loc'hadoù haeziñ” (*celui-là même [le vivre immanent] des mouvements sensitifs*).

CORPS PROPRE

Un termen arveret gant ar brederourion c'hallek abaoe MAINE DE BIRAN zo kenster — kensteriek kentoc'h, boutin ur rann eus e steriegezh — gant Al. *Leib* : Gl. *corps propre* eo. MERLEAU-PONTY a zec'her drezañ unan eus meizadoù pennañ e levr *Phénoménologie de la perception*. Ar *corps propre* zo muioc'h eget ur c'horf e-touez korfoù all, va c'horf eo e kement ma 'z eo pezh ez on ha pezh a 'm eus, ned eo din da gentañ nag ergorenn, nag egor, nag amzer, met eskoridigezh an ergorennoù, an egor, an amzer. Ha n'emañ ket amañ dres keal al *Leib* — a-gevenep d'ar *Körper* ez on da gentañ e selloù ar re all ? Lavarout *corps propre* avat pe *korf piaouel* pe *emgorf*² zo mont a-rekin da urzh ar c'heneliezh : al *Leib* zo kentañ, ar *Körper* zo frouezh diwar ergorelaat al *Leib* ; emichañs n'eo ket dav e ve ur c'heñver a zeveradur etre an daou dermen, met mard eus unan e ve gwell evit fraezhded an devezout ma ve deveret kevatal *Körper* diwar gevatal *Leib* ha n'eo ket ar gin. Un abegadenn all ouzh Gl. *corps propre* koulz hag ouzh Br. *korf piaouel*, *emgorf* eo ez arbouezont keal ar biaouelezh hag e lezont andec'her ar c'healioù all a ya d'ober steriegezh *Leib*, pa na reont dave ezpleg na da *Leben*, na d'al “lec'h” andoniek (*ursprünglich*), d'ar poent eskoriñ ez eo al *Leib*. Ken e kaver aesoc'h amprestañ *Leib* evel ma amprester *Dasein*, *Gestalt*, h.a. Amprestañ avat ne vir ket a drevadenniñ an tiriad meizadel bet digoret gant donedigezh *Leib* er brederouriezh. Kentoc'h eget digalonekaat dirak neridigezh an

² Arveret e voe Br. *emgorf* evit ar wech kentañ e 1964 e *Preder* 64-65, p. 14 : “tu anemouezat an emgorf”, p. 61 : “*emgorf* g., e gorf evit an unan, sk. : e kleñvedoù 'zo e koller keal an emgorf”.

hanc'herieg alamanek (en oberoù HUSSERL e kejer gant *Eigenleib*, *fremder Leib*, *Leibkörper*, *körperlicher Leib*, *physischer Leib*, *Körperleib*...), laouenaomp kentoc'h o tizoleiñ boulc'hoù nevez d'hon devezout. Ur wech c'hoazh e splanna ar splot a zo o tezevout dre veur a yezh war un dro.

CHAIR

Diac'hinek eo tonkad Gl. *chair*. An termen, a voe roet digor dezhañ e lavar ar preder gant MERLEAU-PONTY¹ hag a dalvezas dezhañ da baoell evit dont er-maez eus prederouriezh an emouezañ, zo bet atoret gant diskibled c'hallek HUSSERL en o strivoù da gavout ur c'hevatal da *Leib*, hogen, diac'hinad all, zo o c'hoari war o devezout roll ur gwezher tredizh a denn da zispenn an diazez a gemeront er me trehontel.

“Ar bezant hewel n'emañ ket e-barzh an amzer hag an egor nag, evel just, er-maez anezho : n'eus tra araozañ, en e c'houde, en-dro dezhañ a ve evit kevezañ ouzh e hewelled. Ha koulskoude n'emañ ket e unan, n'eo ket pep tra. Ent dik : e stank din va gwel, da lavarout eo emañ an amzer hag an egor astennet en tu-hont dezhañ ha war un dro emaint a-dreñv dezhañ, en don, e kuzh. E se, an hewel ne c'hell va leuniañ, va ac'hubiñ, me en gwel, nemet peogwir n'en gwelan ket eus don an neant, hogen eus e greiz e unan, me ar gweler zo hewel ivez ; ar pezh a ra ar pouez, an tevder, ar c'hreud eus pep liv, eus pep son, eus pep gwiadegzh stekiñ, eus ar bezant hag eus ar bed eo e sant an hini o dec'havael emañ eñ o nodiñ diouto dre ur meni punadur pe azdoubladur, hag eñ ungenezh ganto penn da benn, ez eo eñ an haezel end-eeun o tont dezhañ e unan hag, en distro, ez eo an haezel evitañ evel an doubl anezhañ pe un astenn eus e greud. Egor, amzer an traoù zo drailhoù anezhañ, eus e egoreladur, e amzereladur, naket ul lieslezh a hiniennoù dasparzhet a-gevadeg hag a-dreadeg, met un torosennadur eus an diaser hag an diaheul, ur vouedenn egorel hag amzerel ma vez furmet an hiniennoù dre ziforc'hekaat. An traoù, amañ, aze, bremañ, neuze, n'int mui en-un, en o lec'h, en o fred, ne revezont nemet e dibenn ar skinoù-se a egorelezh hag a amzerelezh, ec'hodet e rin va c'hreud, ha soluted an traoù n'eo ket hini un ergorenn bur dindan nij ar spered, anglevet eo hi ganin a-ziabarzh e

¹ “Pezh a anvomp kreud [...] n'en deus anv e prederouriezh ebet...”, M. MERLEAU-PONTY, *Le visible et l'invisible*, Gallimard, 1964 [teskanvet *V.I.*], p. 193 ; sl. ivez KIS-524, La-11, pp. 115 hh., pp. 125 hh. pergen.

kement ma vezan en o zouez ha ma kehentont a-dreuz din evel tra haezus.”

“Le présent visible n'est donc pas *dans* le temps et l'espace, ni, bien entendu, *hors* d'eux : il n'y a rien avant lui, après lui, autour de lui, qui puisse rivaliser avec sa visibilité. Et pourtant, il n'est pas seul, il n'est pas tout. Exactement : il bouche ma vue, c'est-à-dire, à la fois, que le temps et l'espace s'étendent au-delà, et qu'ils sont *derrière* lui, en profondeur, en cachette. Le visible ne peut ainsi me remplir et m'occuper que parce que, moi qui le vois, je ne le vois pas du fond du néant, mais du milieu de lui-même, moi le voyant, je suis aussi visible ; ce qui fait le poids, l'épaisseur, la chair de chaque couleur, de chaque son, de chaque texture tactile, du présent et du monde, c'est que celui qui les saisit se sent émerger d'eux par une sorte d'enroulement ou de redoublement, foncièrement homogène à eux, qu'il est le sensible même venant à soi, et qu'en retour le sensible est à ses yeux comme son double ou une extension de sa chair. L'espace, le temps des choses, ce sont des lambeaux de lui-même, de sa spatialisation, de sa temporalisation, non plus une multiplicité d'individus distribués synchroniquement et diachroniquement, mais un relief du simultané et du successif, une pulpe spatiale et temporelle où les individus se forment par différenciation. Les choses, ici, là, maintenant, alors, ne sont plus en soi, en leur lieu, en leur temps, elles n'existent qu'au bout de ces rayons de spatialité et de temporalité, émis dans le secret de ma chair, et leur solidité n'est pas celle d'un objet pur que survole l'esprit, elle est éprouvée par moi du dedans en tant que je suis parmi elles et qu'elles communiquent à travers moi comme chose sentante.” (V.I., pp. 152-153.)

Eus an emgorf d'ar c'hreud, evel henn e c'haller krennañ dehentadur MERLEAU-PONTY. *Phénoménologie de la perception* (1945, teskanvet *Ph.P.*), kreizet war geal ar *corps propre*, a zivraze, hep e zec'heriañ, keal ar *chair* e par an hinienn. Donaat meizad al *Leib* huserlek oa kement ha forc'hiñ diouzh doazhadur an diagentiad. HUSSERL a rae eus al *Leib* al lec'h andoniek ananadus eus ar c'hantouezañ : ar bed a c'hell anadiñ evel ergorelezh trehontus endra na anad ket al *Leib* ; amplegad an emouezañ eo al *Leib* ha direet eo d'ar roll-se ; n'en anavezer ket dre ur *Sinngebung*, ur c'hediñ ster, un nadiñ, met dre ur *Rückfrage*, un dianatersiñ heñvel a-walc'h ouzh an dianderc'hañ freudek ; grataet dezhañ un enmanusted a zo, eviti da vezañ andoniek, enmanusted an *u{llh}* ; e se e chome al *Leib* e beli an emouezañ ha gwardet edo ar me trehontel. MERLEAU-PONTY, evel a ouzer, ne zegemeras nepred dogm trehontelezh ar

me ; va emouezañ, o nodiñ dre hag e-barzh va c'horf, en ur poent savelet eus amzer hag egor ur bed a revez aze-endeo bepred, zo, liz da HUSSERL, maezienn amparadur (e ster huserlek Al. *Konstitution*) an amzer, an egor, ar bed ; quid avat eus “amparadur” va c'horf ? eme aozer *Ph.P.*, eus “amparadur” va emouezañ ? eme aozer *V.I.* ; evit HUSSERL ez eo ar me an anavezer hag an emouezañ maezienn an anaout, al *Leib* o vezañ un ampar hep mui eus ar *Bewußtsein* ; evit MERLEAU-PONTY, ez eus un anavezer kentañ a zo ar c'horf, an emskiant o tont da eil hag o c'horren, oc'h eilsammañ ul lod eus an anaout korfel ; e par an anaout korfel, troc'h ebet etre enmanusted ur vaezienn anaout ha trehontusted ergorennoù anavezet ; ar pal a verke d'e holc'h ken abred ha *Ph.P.* oa sklerijennañ an anaout korfel e unan e diagiz an emouezañ, “kejañ, dre zindan an devezout ergorel a vez o loc'hañ e-touez an traoù graet, gant un digor kentañ en traoù na vije ket heptañ a anaout ergorel”¹. An ankou a sammas ar prederour a-raok ma voe kaset e holc'h ken pell ha m'en doa rakwelet ; koulskoude, e levr dalif, *V.I.*, a lak a-wel an hent en doa graet abaoe keal ar *corps propre*. Ur voudoniezh a felle dezhañ sevel ; en amboaz-se e tivize kas da benn un daolenn werc'h boniekoc'h eget hini DESCARTES. Evit hemañ, ar *Cogito* a amplege emell an emouezañ. MERLEAU-PONTY a erskriv dioueriñ an emouezañ war-benn emgavout gant gwrizioù anemouez an emouezañ ha diwarno gant un atersiñ digent war ar “c'hejañ etre « ni » hag « ar pezh a zo »” :

“Berzañ a reomp ivez ouzhimp hon unan ebarzhiñ en hon deskrivadur meizadoù evodet eus an dasselliñ ha pa ve bredoniell pe drehontel : ne vezont peurvuañ nemet keflenadoù pe gourzhtuioù d'ar bed ergorel. Rankout a reomp dioueriñ diwar an derou kealioù evel « gwezhioù emouezañ », « stadoù emouezañ », « danvez », « furm », ha zoken « skeudenn » ha « merzhout ». Ezlakaat a reomp an termen merzhout en holl feur ma c'houlglever gantañ endeo un didroc'h eus ar buhezadur etre gwezhioù arskarek pe un dave da « draoù » nad eo ket bet spisaet o staelad, pe hepken ur geveneped etre an hewel hag an diwel. N'eo ket dre ma ve anster da vat seurt diforc'hadoù, met peogwir, mar o darbennfemp raktal, ez adsankfemp en hentoù dall hon eus dres da guitaat. Pa gomzomp a feiz verzhadel, pa gemeromp warnomp distreiñ d'ar feiz verzhadel, ne c'houllevomp dre eno, n'eo ket hepken hini eus an « ampleadoù » fizikel pe vevedel o tidermenañ ar merzhout evit ar skiantour, hini eus kentreadoù ur brederouriezh haezelour pe gantouzelour, met zoken despizadenn ebet eus ur « gwelead kentañ » a

¹ “[...] rencontrer, au-dessous de la pensée objective qui se meut parmi les choses toutes faites, une première ouverture aux choses sans laquelle il n'y aurait pas de connaissance objective.” (*Ph.P.*, p. 113.)

gantouezerezh a sellfe ouzh beziadoù o revout en ur poent eus an amzer hag eus an egor, a-gevenep d'ar meizad pe d'ar mennoz. Ne ouzomp ket c'hoazh petra eo gwelout ha petra eo devezout, hag eñ zo talvoudek hevelep diforc'had hag e pe ster. [...] Ar merzhout evel kejañ ouzh an traoù naturel zo e talenn gentañ hon holc'herezh, nann evel un arc'hwel skiantennel eeun araezus da zisplegañ ar re all, met evel pimpatrom ar c'hejañ andoniek, drevezet ha dazreet er c'hejañ ouzh an tremened, an dec'hmegel, ar mennoz. Ne ouzomp ket zoken en a-raok pezh e vo hon atersiñ e unan nag hon hentenn. [...] E gwir, e ouzomp pezh na c'hell ket bezañ an atersiñ rik. Pezh e vo a ouezimp dre esaeañ. Ar rakvenn da dremen gant kantouezañ ar pezh a zo, er ster andoniek pe vonel pe gentradus, ne raklaka netra estreget ur c'hejañ etre « ni » hag « ar pezh a zo », — gerioù ar re-mañ kemeret hepken evel arverkoù a chom o ster da resisaat. Dreistarvar emañ ar c'hejañ peogwir, heptañ, ne savjemp aters ebet. N'hon eus ket d'e zeveizañ raktal pe evel un enlakadur ennomp eus ar pezh a zo, pe evel un enlakadur ac'hanomp er pezh a zo. Evit ur gwel ez eo ret dimp koulskoude bezañ « e-barzh » ar bed, er pezh a zo pe, en eneb, d'ar pezh a zo bezañ « ennomp » [...] Ne enlakaomp en « hon buhezañ » dave ebet d'un ego, pe d'ur rizh a geñverioù kefredel gant ar boud, evel an « experiri » spinozek.”

“Nous nous interdisons aussi d'introduire dans notre description les concepts issus de la réflexion, qu'elle soit psychologique ou transcendantale : ils ne sont le plus souvent que des corrélatifs ou des contreparties du monde *objectif*. Il nous faut renoncer, en commençant, à des notions telles que « actes de conscience », « états de conscience », « matière », « forme », et même « image » et « perception ». Nous excluons le terme de perception dans toute la mesure où il sous-entend déjà un découpage du vécu en actes discontinus ou une référence à des « choses » dont le statut n'est pas précisé, ou seulement une opposition du visible et de l'invisible. Non que ces distinctions soient définitivement dépourvues de sens, mais parce que, si nous les admettions d'emblée, nous rentrerions dans les impasses d'où il s'agit de sortir. Quand nous parlons de foi *perceptive*, et quand nous nous donnons pour tâche de revenir à la foi *perceptive*, nous ne sous-entendons par là, non seulement aucune des « conditions » physiques ou physiologiques qui délimitent la perception pour le savant, aucun des postulats d'une philosophie sensualiste ou empiriste, mais même aucune définition d'une « première couche » d'expérience qui concernerait des êtres existant en un point du temps et de l'espace, par opposition au concept ou à l'idée. Nous ne savons pas encore ce que c'est que voir et ce que

c'est que penser, si cette distinction est valable et en quel sens.. [...] La perception comme rencontre des choses naturelles est au premier plan de notre recherche, non pas comme une fonction sensorielle simple qui expliquerait les autres, mais comme archétype de la rencontre originaire, imité et renouvelé dans la rencontre du passé, de l'imaginaire, de l'idée. Ce que sera notre interrogation elle-même et notre méthode, nous ne le savons même pas d'avance. [...] En vérité, nous savons ce que l'interrogation pure ne doit pas être. Ce qu'elle sera, nous ne le saurons qu'en essayant. Le parti pris de s'en tenir à l'expérience de ce qui est, au sens originaire ou fondamental ou inaugural, ne suppose rien d'autre qu'une rencontre entre « nous » et « ce qui est », ces mots étant pris comme de simples indices d'un sens à préciser. La rencontre est indubitable, puisque, sans elle, nous ne nous poserions aucune question. Nous n'avons pas d'emblée à l'interpréter, soit comme une inclusion de ce qui est en nous, soit comme une inclusion de nous en ce qui est. En apparence, il faut pourtant bien que nous soyons « dans » le monde, dans ce qui est, ou au contraire que ce qui est soit « en nous ». [...] Nous n'impliquons dans « *notre expérience* » aucune référence à un *ego*, ou à un certain type de rapports intellectuels avec l'être, comme l'« *experiri* » spinoziste." (V.I., pp. 209-211.)

Ne heuilhin ket amañ kammedoù MERLEAU-PONTY diwar ar bon loc'hañ en doa savelet ; un alberz anezho hon eus bet warlene¹. Evel a ouzomp ne skoas ket e gammedoù etrezek rummennoù ar boudoniezhoù kent : ar prederour a droe kein ken d'an troc'h dangor/ergor, ken d'an troc'h enmanus/trehontus ha gantañ d'ar me trehontel, an emgorf e unan evel ensav o terc'hel darempredoù war-eeun gant ar bed a leze al lec'h gant keal digent, digunvez ar c'hreud : endonet oa keal an darempredoù brientek “dre zindan an devezout ergorel”, bonelaet an “digor kentañ en traoù” ; e kemm ouzh an emgorf, kondaonet da chom hiniennel evit ezhommoù ar vredoniezh, “ez eo ar c'hreud kreud ar bed hag ar voudoniezh boudoniezh ar c'hreud”, a skriv Natalie DEPRAZ, a gendalc'h : “pezh a zisoc'h eus ar pouez a ro MERLEAU-PONTY da ampar kreudel hon buhezañ eo mennoz un (em)haeziñ hollekaet d'ar bed ha d'ar boud”¹.

¹ Sl. KIS-524, “Keal ar c'hreud e preder Merleau-Ponty”, La-11, pp. 115 hh.

¹ “La chair est chair du monde, et l'ontologie ontologie de la chair. Ce qui se dégage de cette insistance merleau-pontienne sur la dimension charnelle de notre existence, c'est l'idée d'un (se) sentir généralisé au monde et à l'être” (id., p. 101.)

Lies tonkad zo bet da *chair* aba voe kenradet er preder. Dav anzav avat, mard eo bet aspiaouet gant kalz aozerion, hini anezho pe dost n'en deus kendalc'het gant erv ar c'hentrader, hini ne hañval kaout devez da zerc'hel ar ger evit ergeñverin ouzh “kement-se n'eus anv ebet d'e arouezin er brederouriezh hengounel” (V.I., p. 183).

E. ESCOUBAS, en e droidigezh eus *Ideen II*², a skriv a-zivout al *Leib* huserlek : “Ar c'herienn gevazasañ, ha hi divastus c'hoazh, zo hañvalet bezañ *korf piaouel* pa gevaraez notadur ar “piaouel” enni deouezañ d'an tostañ mezonded ar buhezañ — ar c'horf piaouel eo ar c'horf a vuhezer, ar c'horf a haezer eus an diabarzh. [...] *Leib* a c'halled ivez treiñ dre greud, pa steuzie an arvez-korfadur e gounid an arvez-haezel.”

Didier FRANCK, troour ivez hag ezlizhour HUSSERL, a ziviz lakaat ur wech da vat *Leib* ha *chair* da gevatal. Da skouer, eus ar rann frazenn-mañ : “Unter den eigentlich gefaßten Körpern dieser Natur finde ich dann in einziger Auszeichnung meinen Leib, nämlich als den einzigen, der nicht bloßer Körper ist, sondern eben Leib [...]”¹, e ro an droidigezh : “Parmi les corps proprement saisis de cette *nature*, je trouve, dans une distinction unique en son genre, *ma chair*, à savoir comme l'unique corps qui n'est pas seulement corps mais précisément *chair* [...]”² hag e ra reiz war e zibab dre un notenn : “An destenn-mañ a ziskouez fraezh an amoet ez eo treiñ, evel ma reer alies ha dre abegoù diseurt ha kenforc'hus bras, *Leib* dre « korf piaouel ». E kant ar piaouel ez eo piaouel an holl gorfoù hag an disparti ne dremen ket etre daou rizh korfoù met etre ar c'horfoù dre vras hag al « *Leib* ».”³ Lavaromp e fell da Didier FRANCK chom diskibl feal da HUSSERL hag unan eus amkanioù *Chair et corps* zo “savetein” an ego trehontel : “Ne c'haller devezout *uflh* ebet dre vras hep dave d'ar « c'horf » [intentomp

² Troidigezh dindan an titl *Recherches phénoménologiques pour la constitution*, Paris, PUF, 1982. An arroud a venegan : “Il est apparu que la locution la plus adéquate, quoique encore insatisfaisante, était celle de *corps propre*, où la notation du “propre” permettait de rendre, au plus près, l'intime du vivre — le corps propre, c'est le corps qu'on vit, le corps qu'on sent du dedans. [...] *Leib* pouvait aussi être traduit par *chair*, lorsque l'aspect-stature s'effaçait au profit de l'aspect-sensible.” (p. 408.)

¹ “*E-touez ar c'horfoù gavaelet ent piaouel eus an natur-se e kavan va « c'horf » e ser un diforc'hadur dibar, eleze evel an hini nemetañ nad eo ket korf hepken, hogen « korf » end-eeun [...]*” (*Cartesiansche Meditationen*, Felix Meiner, Hamburg, 1995, § 44, p. 99). Betek gouzout e troan *Leib* amañ c'hoazh dre « korf ».

² Didier FRANCK, *Chair et corps*, Paris, Minuit, 1981, pp. 93-94.

³ “Ce texte montre nettement l'absurdité qu'il y a à traduire, comme on le fait souvent et pour des motifs très différents et divergents, *Leib* par « corps propre ». Dans la sphère du propre, tous les corps sont des corps propres, et la différence ne passe pas entre deux types de corps mais entre les corps en général et le « Leib ».” (Id., *ibid.*, p. 94, n. 12.)

Leib], peogwir ez eo dre ar « c'horf » emañ ereet an emouezañ ouzh e zanoluniad hiletek. Kement-mañ a dalv evit an emouezañ denel-bedel koulz hag evit an emouezañ trehontel tralenat.”⁴

Marc RICHIR zo marteze an anadennoniour kempred manet an tostañ da breder MERLEAU-PONTY. Goude ober tro ar c'hevatalioù gallek roet da *Leib*, e kred dibab *corps de chair*, skrivet gantañ a-wechoù *corps-de-chair* : “[...] e *Leib* (d'an den), eleze e « gorf buhez », e « gorf enaou » pe e « gorf kreud » (ma tleer kemer « kreud » er ster m'en intende MERLEAU-PONTY

e-barzh *Le visible et l'invisible* : an droidigezh-se a zalc'himp hiviziken)”⁵. Koulskoude, bloaz 'zo e kave aesoc'h ober gant an termen alamanek hep klask e dreiñ : “Mard eo aet « hep pouez » ar c'horf en hunvre ez eo dres p'en deus al *Leib* en hunvre emzizeoriet diouzh ar *Körper* [...]”¹. Agentaou avat, goude diskleriañ ez eo an amprestañ un “diskoulm a leziregezh”, e klaske troidigezhioù nevez :

“Bez' hon eus, o sammañ arvar ur ponneraat, dibabet treiñ *Leib* dre « *corps vivant* » ha *Körper* dre « *corps* », leiblich dre « *corporel vivant* » (pe a-wechoù dre « *en chair et en os* ») ha *körperlich* dre « *corporel* », Leiblichkeit dre « *corporéité vivante* » ha *Körperlichkeit* dre « *corporéité* ». Ar splet eo neuze e c'haller treiñ fraezh an termenoù etreat : Leibkörper dre « *corps comme vivant* », körperlicher Leib dre « *corps vivant corporel* », Körperleib dre « *corps vivant comme corps* », Leibding dre « *chose comme corps vivant* », ha leibliche Körperlichkeit dre « *corporéité comme vivante* ».” (Marc RICHIR, “Note éditoriale” in Edmund HUSSERL, *Autour des Méditations cartésiennes (1929-1932)* [tr. gl. eus *Zur Phänomenologie des Intersubjektivität*, Dritter Teil, Husserliana Bd XV, gant N. DEPRAZ & P. VANDELDE], Grenoble, Millon, Du 1998, p. 7.)

⁴ “Aucune *hylé* en général n'est pensable sans référence à la chair, puisque c'est par la chair que la conscience est liée à son infrastructure hylétique. Cela vaut pour la conscience humaine-mondaine comme pour la conscience transcendantale absolue.” (Id., *ibid.*, p. 189.)

⁵ “[...] son *Leib*, c'est-à-dire son « corps vécu », son « corps animé » ou son « corps de chair » (où il faut comprendre « chair » au sens où l'entendait Merleau-Ponty dans *Le visible et l'invisible* : nous retiendrons désormais cette dernière traduction)” (*Phénoménologie et institution symbolique*, Grenoble, Millon, 1988, p. 18).

¹ “Si le corps, dans le rêve, est devenu « sans poids », c'est précisément que, dans le rêve, le *Leib* s'est désancré du *Körper* [...]” (Marc RICHIR, “Le sensible dans le rêve”, in MERLEAU-PONTY, *Notes de cours sur L'origine de la géométrie de Husserl*, suivi de *Recherches sur la phénoménologie de Merleau-Ponty* (lies aozer), Paris, PUF, C'hwevrer 1998, p. 252).

Paul RICŒUR, a voe unan eus troourion gentañ oberoù HUSSERL e galleg, a arnodas ivez meur a zoare da zeouezañ *Leib*. E troidigezh *Ideen I*² e tremenas hep diforc'hiñ *Körper* ha *Leib* dre ober gant *corps* dalc'hmat. Koulskoude tri bloaz goude, en embannadur gallek eus *Cartesianische Meditationen* e not : “An termenou alaman : *Körper* ha *Leib*, o kaout ur c'hevatal gallek hepken, e troimp *Körper* dre « corps » ha *Leib* dre « corps organique ».”³ Erfin, tregont seizh vloaz diwezhatoc'h, e tiskler RICŒUR darbenn an droidigezh a ra Didier FRANCK eus *Leib* dre *chair* : “Pezh a zle bremañ derc'hel hon evezh eo ar ret lakaat kemm etre *chair* et *corps*.”¹

Natalie DEPRAZ, a zo sterniet abaoe bloavezhioù ouzh troidigezh c'hallek oberoù HUSSERL (rannoù diembann an *Husserliana* pergen), a gloz he fennad war *Études Phénoménologiques* dre un nebeut evezhiadennoù :

~ treiñ *Leib* dre ur c'henstrollad laosk (*corps vécu, corps animé, corps vivant, corps(-)propre, corps(-)de(-)chair*) a zegas d'e heul diaesterioù diniver, ken er frazennerezh, ken en deveradur — deveradoù *Leib* o neriñ e yezh HUSSERL ;

~ armerzhiek eo enta treiñ *Leib* dre *chair*, gant gouzaviñ avat e lezer a-gostez ken kemeradurioù ar pemdez : “la *chair* et les os”, h.a., ken ar sterioù teologek : “le logos est devenu *chair*” (Jn I, 14), “la pensée de la *chair* est la mort” (Rm 8, 6)², gant merkañ ivez evel just ar pell diouzh HUSSERL e oa aet ebarzher *chair* er brederouriezh, MERLEAU-PONTY ;

~ HUSSERL, mar keveneb peurliesañ “va c'horf” (*mein Leib*) ouzh ar “c'horfoù diavaez” (*die äusseren Körper*), an “traoù” (*Dinge*), a c'hoarvez dezhañ a-wechoù ober gant *mein Körper, subjektiver Körper* pe arverañ zoken geriennoù e-giz *Leibding* pe *physischer Leib*, o lakaat e se war wel un trec'houllo etre an daou vlein merket gant ar yezh hag an durc'hadurioù gwarius en o c'heñver kemeret diwar vont gant dialusk an

² Edmund HUSSERL, *Idées directrices pour une phénoménologie*, Paris, Gallimard, 1950.

³ *Méditations cartésiennes — Introduction à la phénoménologie* par Edmund HUSSERL, tr. G. PEIFFER & É. LEVINAS, Paris, Vrin, 1953, p. 80 n. 1. Ar frazenn meneget pp. 329-330 a-zioc'h a lenner eno : “Parmi les corps de cette « nature », réduite à « ce qui m'appartient », je trouve mon propre corps organique (*Leib*) se distinguant de tous les autres par une particularité unique ; c'est en effet le seul corps qui n'est pas seulement corps, mais précisément corps *organique*” (p. 80).

¹ Paul RICŒUR, *Soi-même comme un autre*, Paris, Seuil, 1990, p. 374.

² *La Bible*, tr. CHOURAQUI, evit an daou veneg ; e troadurioù all ar Bibl e kaver ivez kevatalded etre Hb. *ba#sar*, Gr. *savrx*, La. *ca(ro)*, Gl. *chair*.

dezevout ; alese ar ret evit an troour gwiriañ hogos bep taol kevazasted e dermenoù ha dispakañ ur skalfad diskoulmoù war-benn chom an nesañ da vezadoù ar prederour ;

~ ur skouer heverk a neuennadurioù e steriegezh *Leib* : disheñvel eo an arverioù a ra HUSSERL eus ar ger hervez m'en keveneb ouzh *Körper* pe m'en kevel gant *Seele* ; e se, ez arver J. ENGLISH an daou zaouad “âme /corps” (*Seele/Leib*) ha “corps / chair” (*Körper/Leib*)³.

TREIÑ AL *LEIB* E BREZHONEG

Loazioù ar brezhoneg :

~ Br. *korf*. Daoust pe zaoust, an termen eo en deus ar muiañ reveziadennoù e sterva Al. *Leib*. War dachenn ar Bibl e rankas ar yezhoù reiñ o zroidigezhioù kentañ diwar La. *corpus*. Skrivagnerion ar Bibl, evel a ouzer, a zianaveze ar c'hemm *korf/ene*, ac'hoel betek ma krogas levezon ar blatonegezh da c'hoari war aozerion al levrioù diwezhañ. An Hb. *ba#sar* a adkaver er Bibloù brezhonek er furmoù *kig*, *korf* hervez an arroudoù hag an droourion ; Hb. *nefes*‡ "(ar) bev" a vez troet *ene bev*, *boud bev*¹. Er skridoù teologek ez eo boutin ar geriennoù : *korf kig*, *korf ar C'hrist* (Al. *Leib des Herrn*). E yezh ar pemdez, hag er skridoù lennegel betek an 20^t kantved, en deus *korf* ar c'hemeradur "kelan" ivez evel a ziskouez ar reveziadennoù roet gant GIBR.

~ Br. *kig*. Rannet emañ reveziadennoù ar ger etre daou zurc'hadur ster : kaheroù al loened danvezet evel boued ; danvez bev ar c'horf, an termen o vezañ arveret alies e troiennoù idiomatek : “*korf ha kig ha gwad*”, “*ar memp korf hag ar memp kig hon eus bremañ*” (GIBR.). An arverioù teologek a ya da heul arverioù La. *ca(ro)*, Gl. *chair* evit da aozerion 'zo evel Maodez GLANNDOUR erlec'hiañ *korf* ouzh *kig* peurliesañ en o zroidigezhioù eus an Testamant nevez.

~ Br. *kreud*. Amprestet e voe Kb. *cnawd* e derou ar bloavezhioù seikont da luniañ an adanv *kreudel* e lavar ar Vredoniezh a-gevenep da *bredel* war-benn reiñ ur c'hevatal d'an daouad Gl. *somatique/psychique*. Hogen *kreud* ha *bred* zo danzeadoù goubarel, binvioù dezевout hep mui : pep hini a denn danvez e arganteul eus e geveneped ouzh

³ J. ENGLISH, *Problèmes fondamentaux de la phénoménologie*, Paris, PUF, 1991, p. 314.

¹ “« Ra vervo an doureier gant ur birvilh a voutoù bev ! » [...] d'ar ger heb. ‘nefesh’ e roomp amañ ar ster ‘boud’. E degouezhioù all e talvezo : ene, buhez, alan, h.a.” (*Ar Bibl I*, troidigezh diwar an hebraeg gant Per AR GALL ha Job LEC'HVIEN, An Tour Tan, 1980, Gn I, 20).

egile, *kreud* o taveiñ d'an arc'hwelioù bevedel, *bred* d'ar realezh. Un durc'hadur ster all a voe roet da *kreud* er bloavezhioù naogont pa dalvezas da dreiñ Gl. *chair* en arverioù a rae anezhañ MERLEAU-PONTY. An aters a sav eo ha heuliet e vo ar galleg ha gwisket war *kreud* ar c'hemeradurioù roet da *chair* evel kevatal da *Leib* en arverioù anadennoniel 'zo ; da skouer, daoust hag a-dal d'an daou zaouad Al. *Seele/Leib* ha *Körper/Leib* e vo luniet an daouadoù Br. *ene/kreud* ha *korf/kreud* ? D'an holc'herion da respont. Bezet pe

vezet, ne ve eno netra kontrol da arverioù Kb. *cnawd*, despizet etre kemeradurioù all evel "cig, cig dynol, [...] y corff dynol" (GPC 518) ha kavet e troiennoù evel *cnawd ac enaid* "korf hag ene" (anat koulskoude ned eo ket sterva Kb. *cnawd* kevastenn da hini Al. *Leib*, da dest ar c'herienn : *corff yr Arglwydd* a-dal da *Leib des Herrn*).

~ Br. *bev* g. Ha pa ve en askont eus ar gerentiezh etre Al. *Leib* ha *leben*, e raklakaan e c'hallor, e degouezhioù 'zo, kemer Br. *bev* g. evel kevatal da *Leib* : ouzhpenn e ster "boud bev", en en kaver arveret e troiennoù evel *betek ar bev*, Kb. *hyd at y byw*.

Dav dimp anzav ned eo ket ar brezhoneg savlec'hiet gwelloc'h eget ar galleg evit reiñ da Al. *Leib* kevatalioù bastus er Brederouriezh. N'eus evit an ampoent nemet un danvez diskoulm : ren preder en hon yezh...